
THE UNIVERSITY OF MICHIGAN
• LIBRARIES •
THE UNIVERSITY OF MICHIGAN
ARTES SCIENTIA VERITAS
1817

Ros. Almario

ANG MANANAYAW

Aklatang Bayan	I Aklát

Limbagan at Litograpía

NI

JUAN FAJARDO

Daang Carriedo Blg. 101, Sta. Cruz.

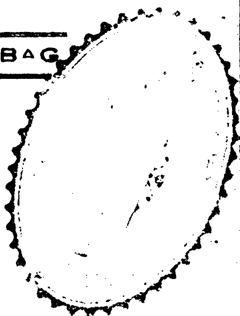
MAYNILA—1910

ANG MANANAYAW

Ros. Almario

UNANG PAGKALIMBAG

MAYNILA

LIMBAGAN NI JUAN FAJARDO

Daang Carriedo B'g. 101, Sta. Cruz

1910.

Aring tunay ng Aklatang Bayan.

Aklatang Bayan.

Sa gitnâ ng̃ masinsing ulap na sa kasalukuya'y bumábalot sa maynós na lang̃it ng̃ Lahìng Tagalog, ang «Aklatang Bayan» ay lumabás.

¿Layon? Iisáng iisá: makipamuhay, ibig sabihi'y makilaban, pagka't ang pakikipamuhay ay isáng ganáp na pakikítunggalì, isáng lubós at walâng humpáy na pakikibaka.

At makikibaka kamí laban sa masasamâng hilig, mg̃a ugalì t paniwalà, maging tungkol sa polítika, maging sa relihión at gayón sa karaniwang pamumúhay; yamang ang mg̃a bagay na itó'y siyáng mg̃a haliging dapat kásaligan ng̃ alín mang bayan: tatlóng lakás na siyáng bumúbuô ng̃ káluluwá ng̃ alín mang lahì.

At upáng malubós ang pagpapakilala ng̃ adhikâng itó sa aming mang̃agiging mangbabasa, kung sakalì, ng̃ayon pa'y malugód na't magalang na ipinatátalastás namin sa kanilá ang mg̃a aklát na sa kasalukuya'y niyáyarì sa loob ng̃ Aklatang itó:

Ang Mánanabong, Ang Pang-ginggera, Bagong Hudas, Ang Sakim Bagòng Parì at ibá't ibá pa.

Pang̃anay na anák ng̃ Aklatang itó «Ang Mánanayaw», na ng̃ayô'y bagong kalúluwál pa lamang sa larang̃an ng̃ Panunulat. Kulang sa katás marahil, marahil ay gayón din sa lusóg ng̃ pang̃ang̃atawán, bigláw na bung̃a palibhasà ng̃ isáng panitik na salát sa ilaw ng̃ talino at dahóp sa yaman ng̃ pananalitâ.

Magsísitulong sa aklatang itó ang mg̃a katoto ko't kaadhikâng Faustino Aguilar, namámatnugot sa TALIBA, *Carlos Ronquillo, punòng-mánunulat sa náturan ding páhayagán at mg̃a ibá pang gurò ng̃ panitik, na sa pamamagitan ng̃ limbagan at papel ay magsásabog, hanggáng sa lalòng lihim na pook ng̃ Katagalugan, ng̃ makákaya niláng pangliwanag na ilaw sa mg̃a kalahìng nang̃áng̃ailang̃an nitó.*

Ros. Almario,

Taga-pamahalà ng̃ Aklatang Bayan.

Maynilà, 30 V-1910.

Ang Mánanayaw.

Jóvenes que estais bailando, al infierno vais saltando.

SIMULA

Pati: Mánanayaw. Alang̃aning tindíg; ni mababà ni mataas; katawáng malusóg, makatás, sariwà; mg̃a matáng malalakí't bugháw, dalawáng bintanàng pinanúnung̃awan ng̃ isáng káluluwáng nag-iinit, nag-aalab sa ning̃as ng̃ apóy ng̃ isáng damdaming batis na dinádaluyan ng̃ alíw, *alíw ng̃ sandalî* na nakalúlunod, nakaíinís at nakamámatáy sa bawà't káluluwáng maligò sa kanya.

Sawî: Túbong lalawigan, binatàng

nag-aaral sa Maynilà. Buhat sa ma buting lipì, angkán ng̃ mg̃a mayaman, si Sawî ay isang binatàng lumakí sa lilim ng̃ pananaganà: kimî, mahihiyâin, ugalìng babae, si Sawi ay hindî kaparis ng̃ mg̃a binatang walâng ibáng minímithîmithî kundî ang mátulad sa isáng parópàro, sa isáng bubuyog, na tuwîna'y hanap ang mg̃a bulak lak, upáng simsimín ang kaniláng bang̃ó.

Tamád: Isáng hampás-lupà, isáng hampas-ba'ó, na gaya ng̃ tawag sa kanyá ng̃ madlâ. Ulila sa amá't ulila sa iná. Walâng asawa, ni anák, ni kapatid, ni kamaganakan kungdî... si «Ligaya»; ligayang pará sa kanyá'y hindî natatagpô sa alin mang dako, sa alín mang poók, máliban sa mg̃a bilyar, sabung̃án, pangginggihan, bahay-sáyawan at mg̃a bung̃ang̃à ng̃ impierno na sa bálana'y lagìng nakaumang.

—Tamád, ¿kumusta ang *ibon*?

—Mabuti, Pati, maamò na ng̃ayón.

—¿Handâng pumasok sa kulung̃án?

—¡Oh, walâng pagsalang hindî siyá pápasok!

—¿Anó ang sabisabi niyá sa iyó tungkól sa akin?

Paris din ng̃ mg̃a unang salitâ na náiukol ko sa iyó nang tayo'y unang magkátagpô sa isáng handâan: na, ikáw ay magandáng katulad ni *Venus*, paris ng̃ Talà sa umaga. ¡Umiibig na sa iyo! Maáasahang siyá'y bihag mo na...

Binukşán ni Pati ang kanyáng dalawáng labì na nagpúpulaban upáng paraanín ang isáng matunóg na halakhak.

—*Con qué*, umiibig na sa akin, há?

—At pagháhanapin ka mámayâ.

—¿Saan? ¿saan mo akó itinurò?

—Sa bahay-sáyawan.

—Sa makatwíd palá ay nalalaman nang akó'y mánanayaw? ¿at anó ang sabi sa iyó? ¿hindî ba niyá nábabasa ang mg̃a páhayagáng, hindî miminsan at mámakalawáng nagsásabog diyán ng̃ mg̃a balitàng diumanó'y hindî mg̃a babae ang mg̃a mánana-

yaw sa «suscrición» kundî isáng tungkós na mga talimusák?

—*Medio... medio* sinabi niya sa akin ang ganyán; ngunì't tinugón ko siyáng ang gayóng balità'y mangyáyaring magkátotoó, kung minsan. at mangyayari rin namáng hindî, «Si Pati»—ang wikà ko sa kanya, —«iyong dalagang ipinakilala ko sa iyo sa handâang dinaluhán natin ay isáng matibay na saksí ng katotohanang ang isáng magandáng perlas ay mangyáyaring mápaliblíb sa gitnâ ng burak...»

At tumigil sandalî ang nagsásalitâ upáng lumagók ng laway at magpatuloy, pagkatapos, sa mga ganitóng pangungusap:

—At si Sawî (ang ibong pinagúusapan nilá)—ay naniwalà namáng ikáw ay isáng «magandáng perlas», isáng dalagang mahinhín, may puri, marangal...

—¿At hindî na itinanóng kung bakit akó nápapasok sa bahay-sayawan?

—Itinanóng ¿bakit hindî? ngunì't

ang dilà ni Tamád, ang dilà ng bugaw mong si Tamád, ay nang mga sandaling yao'y lumikhâ ng mga pangarap na sa kanyáng bibíg ay larawang mistulà ng katotohanan, katotohanang nákita, sinaksihán ng kanyáng tingín. At sinabi ko sa kanyáng halos maagnás ang luhà ko: ¡Oh, Sawî, kung nálalaman mo ang buông kasaysayan ni Pati, ng magandáng Pati, na hináhangàan mo ngayón, ay dî sásalang siyá'y málalarawan sa mga balintatáw ng mga matá mo na katulad ng isang banál na babae, ng isáng ulirán ng kadalagahan. Pagka't siya, ang habol ko pa, ay isáng ulilàng dumanas ng dî gágaanong kasawîan sa buhay, nagíng magpapalimos, nagíng manghihingì, at nang ayaw nang lawitán ng awà ng mga tinátawagan ay napilitang pumasok na alilà, ipinagbilí ang lakás sa isáng mayaman.... dapuwà't...

—¿Anó pa?

—Ang mayaman, ang dugtong ko, sa haráp ng walâng kaagáw na diläg

ni Pati, ay nagnasàng paslangín ang kanyáng dangál.

—¡Paslangín! Mainam kang magtátatahítahî ng kasinuungalingan. ¿At anó pa ang aking ginawâ?

– Na ikáw ay tumutol sa gayóng karumíng adhikà.

—¿At pagkatapos?

– Nilisan mo ang bahay na pinaglílingkurán upáng pumasok sa pagkamánanayaw.

—Samakatwíd, ang tapos ni Pati, pará kay Sawî, akó'y isáng banál na babae, isáng ulilàng inapí ng Palad, nagíng magpapalimos, manghihingì, alilà, alipin, sa madalîng sabi; at dahil sa pagtatanggól ng puri ko'y iniwan ang bahay ng mayaman, upáng pumasok.... ¿gayón ngâ ba?

– Ganiyán ngà.

¡Oh, kung ipinahintulot ng Dios na ang mga kasinuungalingan, bago makalabás sa bibíg ng mga nagsísinungalíng, ay magíng apóy muna...!

Si Pati, pará sa ating nakakakilala sa kanyá, ay isáng isdâng kapak, na

sa labás ay walâng ibáng ipinatátanáw kundî ang kintáb nḡ kaliskís, bago sa loob ay walâng ibáng madádamá kundî ang mabahòng burak. Siyá'y hindî lamang kirí, hindî lamang salawahan; higít sa kirí't salawahan, si Páti ay isáng tunay na salarín, isáng mangbibitay nḡ mḡa káluluwáng nahúhulog sa kanyáng kandunḡan.

Batà pa lamang, halos bagong sumísiból pa lamang, si Pati'y pinagkatakután na nḡ mḡa binatà sa kaniláng pook. ¡Bakit hindî, sa, bálana'y sinagután nḡ óo, balana'y pinanḡakùan, bálana'y sinumpâan; mḡa panḡakò at sumpâng bawa't isá'y pinatítibayan sa pamamagitan nḡ isáng sanlâ, nḡ isáng lágak, na hindî na mabábawì kailán man!

Nḡunì't... nagsasalitâ na namán si Tamad; pakinggán natin:

—Pati—aniya—mámayâ'y hindî sásalang dádalhín ko sa iyó ang ibon.

—Dáratíng kayóng handâ na ang haula.

At naghiwaláy ang dalawá.

II.

—¿. . . . .?
¡. . . . .!

At nároón na silá sa unang baytáng ng̃ hagdanang patung̃o sa bayan ni Plutón: sa bahay-sáyawan. Náuuná si Tamád, ang tuksó, at si Sawî ay sumúsunód sa dako niyáng hulihán.

Ang *Templo* ng̃ masayáng diosa *Terpsícore*, nang mg̃a sandalîng yaón ay maitútulad sa isáng Hardín ng̃ Kaligayahan: doon at dito'y walâng námamalas ang ting̃ín kundî ang mg̃a bagong Eba, ang mg̃a bagong Adán, doon at dito'y nagsabog ang mg̃a bulaklák, nagsalisalimbayan ang mg̃a paroparó

Pagdatíng na pagdatíng ng̃ magkasamang si Sawî't si Tamád sa bahay-sáyawan, si Páti, na nag-aantáy

na sa kanilá ay malugód na sumalubong at nakangitî, nakatawang bumatì sa kanilá:

Nangáligaw kayó rito...

Si Sawî'y hindî tumugón. Ang mga salitâ ni Pati, ang mga bigkás na yaóng mandi'y pinulután sa tatamís, ay isáisáng sumapit sa pusò ng natítigilang binatà. ¡Anóng gandá ni Pati nang mga sandalîng yaón!

Sa loob ng kanyáng damít na nangánganinag sa dalang, sa malas ni Sawî ay siyá ang nákita ni Flammarión sa kanyáng pangarap: taong ilaw ang pinakalamán, at ang mga kamáy ay dalawáng bagwís.

Si Tamád, na nakákita sa ganitóng pagkakápatigil ng kanyáng kasama, ay kumindát ng isá kay Pati at lihim na itinurò yaón: «¡Talagáng *torpe* ngâ!»

Noo'y isá g hudyát ng tugtugin ang náriníg:

—¡Bals!—ang panabáy na turing ng mga naíiníp na mga mánanayaw.

At umugong ang malakíng *salón* sa kiskís ng mga sapatos.

Si Pati na nálalayô na sa dalawáng magkasama, pagsisimulâ nḡ sáyawan ay mulîng lumapit kay Sawî:

¿Ibig pô ninyóng sumayáw?—ang magiliw na tanóng

—Hindî pô.. bahalà na pô... mámayâ na pô kung sakalì.—At tumindíg na tila nainitan sa pagkakáupô; dinukot ang panyô sa bulsá at pinahid ang pawis na sa noó'y butílbutíl na sumísipót.

- ¡Mahíhiyâin pa ang tunggák! ang naibulóng tulóy nḡ magandáng mánanayaw. At tinalikdán ang binatà na halos padabóg. Tila nagálit sa gayóng pagtanggí nḡ inanyayahan.

Ang gayón ay náhalatà ni Sawî, kayâ't paanás na násabi sa sarili, nang siyá'y naúupô na:

—¡Bakâ nagalit ah!...

At lalòng nag-ulol pa ang ganitóng pangangambá nḡ binatà, nang mákitang si Pati ay kinúkuha na nḡ isáng makisig na *bailarín*:

—¡Sayang at hindî ko siyá napairugan!

¿Sinong laláki ang kumuha sa kanyáng magandáng mánanayaw?

¿Katipán na kayâ niyá?

¿Kasintahan na kayâ?

Mğa ganitóng pag-iisip ang gumúguhit sa gunitâ ng binatà, nang sa súsugat sa kanyáng pandinig ang tanóng ni Tamád.

—¿Bakit hindî ka sumayáw? At hindî na binigyáng panahón na ang inusisà ang makasagót pa, at si Tamád ay nagpatuloy sa kanyáng pagtuksó:—¿Naníniwalà ka bang sa mğa bahay-sáyawan ay walâng dumádaló kundî ang mğa taong walâng kabuluhán?

—Hindî sa gayón, katoto...

—¿Naníniwalà ka ba—ang ulit ni Tamád—na sa mğa bahay-sáyawan ay walâng ibáng dumádayo kundî ang mğa hampás ng̃ Dios na nagkalat diyán? Ah, nagkakámalî ang mğa may ganitóng paniwalà, at saksíng matibay ng̃ kamalìang itó ay ang nakikita mo ng̃ayón, kaibigang Sawî. Ang ginoóng iyáng kasayáw ni Pati

ay isáng abogadong kilalá sa mĝa pook na itó nĝ Maynilà... ang . ginoóng yaón—at itinurò ang isáng umíikit na kayapós namán nĝ isáng babaeng habâan ang mukhâ at singkít ang matá -ang ginoóng yaón ay isáng *farmaceútico;* at itó, itóng nagdáraán nĝayón sa tabí natin na may kawíng pang bulaklák sa tapat nĝ dibdíb, ay isáng mayamang mánĝanĝalakál....

Anó pa't ang lahát nĝ mĝa nároón ay isáisáng ipinakilala ni Tamád kay Sawî: may mĝa *estudiante de derecho*, mĝa nag áaral nĝ *medicina*, mĝa mánĝanĝalakál, mĝa polítikó, at mĝa ibá pang «pag-asa nĝ Bayan,» wikà nĝà nĝ Dakilàng Bayani nĝ Lahì.

Nĝunì't ang mĝa ganitóng pagpa. pakilala ni Tamád ay hindî warì pansín nĝ kanyáng kinákausap, pagkâ't itó, pagkatapos niyáng humintô, ay walâng ibáng náisagót kundî:

¿Sino ang kasayáw ni Pati?

Ang ganitóng pagwawalâng bahalà nĝ kanyáng kaniíg ay hindî ikinapoót ni Tamád. ¡Bagkús ikinagalák

pa ngà! Náhalatâ niyáng sa pusò ni Sawî, nang mg̃a sandalîng yaón, ay walâ nang ibáng nagsísikíp kundî ang larawan ng̃ kanyáng *kandidata*, at walâ nang ibáng naríriníg ni nakikitang anó pa man ang binatà kundî ang mahinàng sagitsít ng̃ sapatos ni Pati sa tablá ng̃ *salón* at ang kanyáng mapanghalinang tindíg.

Si Sawî, pusòng lagìng tikóm sa hibò ng̃ pagkakásala, ng̃ayó'y untîuntîng nabúbuksán sa tawag ng̃ isáng bagong damdamin, damdaming aywán niyá kung anó, datapwà't nálalaman niyá, óo, na ang damdaming yaó'y walâng pinag-iwan sa bagang nagbíbigáy init sa isáng kaldera, apóy na gumigising sa dating tulóg at nagbíbigáy siglá sa dating malamíg na pusò.

Ang bulaklák na noóng una'y takót sa halík ng̃ araw, ng̃ayó'y bumúbukád sa hagibis ng̃ bagyó.

Samantalàng ang mg̃a pareha'y nagsalísalimbay, sa gitnâ ng̃ *salón*; samantalàng ang mg̃a pareha'y walâng

hintô ng búlungan, kálabitan, kindatan, kúrutan, at kung minsá'y ang pálitan ng matatamís na salitâ; si Sawî, sa luklukang kinarórooná'y walâng ibáng iníisip-isip kundî kung «paano ang paraang dapat niyáng gamitin upang maparating sa taya ng mapanghalinang *binibini* ang mga itinítibók ng kanyáng káluluwá.»

—Tamád ang pamulîng tawag sa katabí - ibig kong akó'y pagtapatán mo: ¿anó ang tunay na kalágayan ni Pati? ¿Dalaga ó may asawa? ¿malayà ó may katipán?

¿Nálimutan mo na ba ang maliksíng tugón ng tinanóng ang mga isinagót ko sa iyó noong unang tayo'y magkásama hinggíl din sa mga ganyán mong pag-uusisà?

—Marahil... ¿anó ba ang sinabi mo sa akin noón?

—Sinabi ko sa iyóng si Pati'y dalaga at walâng asawa, malayà at walâng katipán.

—Samakatwíd...

—Samakatwíd ang agád na habol

ni Tamád - samakatwíd si Pati ay malayà, malayàng tulad ng isáng isdâ sa tubig, ng isáng parópáro sa halamanan, ng ibon sa alapaap.

—Kung siyá kayâ'y pag-alayan ko...

Náhalatâ ni Tamád ang tungo ng ganitóng pananalitâ ni Sawî; kayâ't hindî na inantáy na matapos pa at matuling sumagót:

—¿Bakit hindî? ¿bakit hindî mangyáyaring siyá'y pag-alayan ng pag-ibig? ¿Hindî ba't ikáw ay isáng binatà, at siyá'y isáng dalaga? ¿Hindî ba't ikáw ay isáng makisig na bagong-tao at siyá'y isáng magandáng binibini? ¿Bakit hindî...?

- Katotong Tamád, tila mandín biníbirò mo akó.

—¿Biníbirò kitá? Hindî ko pa sinásabing lahát sa iyó ang mga nálalaman ko tungkól sa babaeng iyán, pagká't nangángambá ngâ akóng bakâ ka malulà...

—¿Malulà?

—Kung sabihin ko sa iyóng si Pati ay tila.. tila...

—¿Tila anó?

—Tila nagkákagustó sa iyó...

—¡Nagkákagustó!... ¿Diyatà? ¿diyatà't si Pati'y nagkákagustó sa akin?

—¿At bakit mo namán násabi ang gayón?—ang usisàng may halòng pananabík.

—¿Bakit hindî'y sa minámasdán ko ang bawà't kilos niyá?

Noó'y nagkátaóng si Pati'y tumítingín kay Sawî. Nápansin ni Tamád ang gayón. Kinalabít ang kanyáng kapulong at ang bigkás na pangitî:

—¡Nákita mo na... di ngayón ay tiningnán ka na namán!

—¡Tunay!—ang náibulóng ni Sawî sa sarili.—¡At, anóng lagtkít na sulyáp ang kanyá, anóng lambíng, anóng pagkásarápsaráp!

Natapos ang unang bals.

Sa ikalawáng hudyát ng tugtugin na nagbalità sa mga nároon ng isáng mainam na *two-step*, si Sawî ay hindî na nakatiís:

—¡Ibig kong sumayáw sa kanyá!

At noón di'y iniwan ang likmûan,

madaling lumapit kay Pati, at ang magalang na samò:

—¿Ibig pô ba ninyó akóng paunlakán?

Sa ganitóng katanungan ng binatà, si Pati'y hindî man lamang nagbuká ng bibíg; subalì't pinasagót ang maputî't maliít niyáng kamáy na noó'y agád ikinawit sa bisig ng nag áanyaya.

Mga matáng sanáy bumasa sa pusòng lalaki, noón pa'y nábanaagan na ni Pati ang kanyáng nálalapít na tagumpáy:

—¡Huli na ang ibon, huli na, huli na!—ang magalák na bulóng sa sarili.

At nang silá'y sumayáw na ay pinapaglarô ng gayón na lamang sa kamáy ng kanyáng kayapós, ang maliít at malantík niyáng baywang.

Si Sawî, sa ganitóng laláng ng babae, ay untîuntîng nanglíliít na animo'y isáng kandilàng naúupós sa híhip ng hangin.

At ang makamandág na samyô ng sampagang kanyáng sinísimsím ng mga sandalîng yaón ay hinayhinay

nang tumátagós sa kaibuturan ng̃ kanyáng damdamin.

¡Umíibig na siyá... at umíibig ng̃ isáng pag.íbig na taós, maálab, marubdób, na gaya ng̃ isáng sigâ sa alò ng̃ hang̃in, gaya ng̃ isáng sunog sa buhos ng̃ gás!

Bawà't ng̃itî ni Pati, bawà't sulyáp na panakáw na ipakò sa kanyá, ay mariing tumítimò, bumábaón, sumúsugat sa dibdíb ng̃ na sa pang̃anib na si Sawî, paris ng̃ pagtimò, pagbaó't pagsugat ng̃ isáng mahayap na palasô.

—Aling Pati—ang kimíng tawag sa kasayáw—kung akó pô kayâ'y pumarito gabígabí ay mákakasayáw ko kayó?

—Bakit pô hindî?—ang malambíng namáng tugón ng̃ tinanóng.

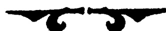
Ang binatà natin, ang *torpeng* si Sawî, sa ganitóng paoo ni Pati, walâng ibáng máisagót kundî isáng banayad na:

—Salamat pô.

At hindî na umimík pang ulî hanggáng sa matapos ang sáyawan.

Si Simoun, ang kasindak sindák na Simoun sa *Filibusterismo* ni Rizal, pagkapaglapat ng mga dahon ng pintûan ng *Templo* ni *Terpsícore* ay nagpamalas sa mga nangínginig niyáng labì ng isáng mapagkutyâng ngitî; at saka sinabing:

—*¡Buena está la juventud!...*

III

Si Sawî ay walâ nang pagkásyahán ng pag-ibig kay Pati.

Bawà't saglít na dumaán, bawà't saglít na yumao, ay isáng palasô na namáng umíiwà sa kanyáng dibdíb.

—¡Oh, Pati!... ¿kailán mo pa má lalamang iniibig kitá? ¿kailán mo pa málalamang ang pusò ko'y nagíng dambanà na ng iyóng mahál na larawan? ¿kailán mo pa málalamang si Sawî'y walâ nang ibáng dinárasáldasál kung hindî ang pangalan mong walâng kasingtamís?

Dilàng kimî, gapós ng pagpipitagan, si Sawî ay nagtítiís manirá na lamang sa mga himutók at buntónghingá. ¿Magtapát kay Pati?

—Kung akó'y halayin? ¿Kung hindì

pakinggán ang idáraíng ko? ¿kung birùbirùin ang pag ibig? ¡Ay!...

Dapwà't, kung natátantô niyáng si Pati ay isáng maáwàing walâng dî nilimusán ng kanyáng pag·ibig, kung natátantô niyáng si Pati ay i·áng maawàing walâng pinagkaitán ng kanyáng *habág*, kung natátantô niyáng si Pati'y walâng ibáng inàantay-antáy kundî isáng kalabít na lamang, ang isáng salitâng sukat maghiwatig ng kaniyáng damdamin upang lúbusan nang ipagkatiwalà sa kanyá ang kanyáng káluluwá, ang kanyáng katawán; ang mga gayóng hinagpís at pagáálinlangan ay hindî na sana sumagì sa kanyáng gunitâ.

Nguni't si Sawî ay isáng *singkî* pa; kayâ't hindî niyá nálalamang, sa Maynilà, ang salitâng «Mánanayaw» ay nákakatugón ng mga salitâng «mangdadambóng sa lilim ng batás», «magnanakaw sa loob ng bahay.»

Kung nálalaman niyáng sa mga bahay-sáyawan ay hindî ginágamit ang mga salitâ upáng sabihing: «Iniibig

kita,» «ibig kitang kánin» kundî sukat na lamang ang mğa suliyáp, kindát at kalabít, disin si Pati'y malaon nğ nagíng kanyá, ó sa matuwíd at lalòng tumpák na sabi, siya'y nagíng kay Pati.

Bagamán, ang kanyang mğa pag hihimutók ay hindî rin lubhâng nag-lawíg, pagka't noóng isáng gabíng si Pati'y manaog sa bahay-sayáwan, upáng umuwi na sa bahay, ay *nagkapalad* siyáng mápas-ma rito, sa *túlong* at *awà* nğ kanyáng kaibi-gang si Tamád.

—¡Binibining Pati: ang tawag nğ binatà, nang silá'y nagsásarilí na sa gitnâ nğ dilím—¿magalit ka pô kayâ kung akó'y may sabihin sa iyó?

—Kung makagágalit pô... ang tila pabiròng sagót nğ tinanóng.

Si Sawî ay nápatigagál.

¿Paáno ang kanyáng gágawin?

¿Saán siyá maglúlusót nğayón?

¡Natakpán ang bútas na kanyáng ibig paglagusán.

Maláong hindî nakaimík.

Sa haráp ng ganitóng pangyayari, si Pati ay lihim na nápangiti:

—¡Talagáng *singki* ngâ! - ang náwikà sa sarili.

Nang hindî pa rin humúhumá ang binatà ay si Pati na rin ang *nagabaláng* maglawít ng silò.

—Ginoóng Sawî: - ang bungad - kung hindî pô akó namámalî ay tila nákita ko na kayóng minsán, bago kayó makarating sa aming pinagsásayawán.

—¿Saán pô?—ang patakáng saló ng binatà.—¿Sa lalawigan kayâ, sa marálitâng lalawigan na aking kinákitaan ng unang liwanag?

—Hindî pô, dito rin pô sa Maynilà.. aywan ko na pô lamang kung saán at kailán; ngunì't nákita ko na kayó.

—Dakilà pô ang palad ko kung magkakágayón.

—Akó na ngâ pô lamang yatà ang talagáng abâng-abâ, sapagkâ't nákita na'y hindî pa nápansín.

—¡Binibini!... ¡Binibinining Pati!... ¡Hindî ko kayo nápansín? ¿Datapuwà't

mangyáyaring kayó'y hindi ko mapansín?

—Talagá pong gayon na ngâ lamang ang nangápakalilíit na paris ko.

—¡Napakaliít! ¿Paano pông mangyáyari, na, ang isáng pinaglílingkurán ay magíng maliít pa kay sa isáng naglílingkód?

—¿Pinaglílingkurán pô, ang sinabi ninyo?

Umandáp andáp ang pusò ni Sawî at nag-alaalang bakâ siyá ay nápapabiglâ na... ngunì't, ¡pag asa at lakás ng loob! Ang napagdaanán na'y hindî na dapat pagbalikán. *¡Adelante!* ang wikà ngâ ni Golfin sa *Marianela* ni Galdós, *¡adelante, siempre adelante!*

—Opò—ang patibay ng walâng kagatólgatól ang dilà—pinaglingkurán pô, ang aking sinabi.

—¡Pinaglingkurán pô akó! at ¿nino pô?

—A....a....akó pô.

Si Pati ay lihim na nátawá.

Si Sawî ay lihim na nanginíg.

—¡Lumálabis yatà ang kapangahasan ko?

At inantáy na sumagót ang dalaga, paris ng̃ pag-aantáy ng̃ isáng násasakdál sa pasiyá ng̃ isáng hukóm.

Ang palad ni Sawî, nang mg̃a sandalîng yaón, ay nábibitin sa mg̃a labì ni Pati. ¿Anó ang itútugón sa kanyá? ¿Oo? ¡Oh, lang̃ít! . .¿Hindi? ¡Oh, kamátayan!

Si Pati, matapos mapindót ang sikmurà na sumásakitsakít din dáhil sa pinípigilang pagtawa, ay bumigkás ng̃ ganitó:

—Ginoóng Sawî: ¿kinúkutyâ mo pô yatà akó?

—¡Hindî pô; túnay na túnay pô ang aking sinabi. ¡Oh, kung mang yayáring mabuksán ang aking pusò!..

Patuloy ang kaniláng pag-uúsap.

Mulâ sa malayò, sa isáng pita ng̃ lang̃it, ay pumaibabaw sa ting̃í ang isáng anaki'y bundók na kakulay ng̃ usok, ang úlap, ang makapa na úlap, sugò ng̃ nagbábantâng ulá

Noón, ang mg̃a naglálakád ay k salukuyang dumáratíng na sa tapa ng̃ isáng *accesoria* na nátitirik

dakòng kaliwâ ng̃ maluwáng na lansangan ng̃ Azcárraga.

—Umakyát pô muna kayó—ang anyaya ni Pati sa binatà - maaga pa pô namán.

¡Maaga pa!

¿Maaga pa ang sabi ng̃ babaeng yaón, gayóng magíikaisá na sa hatinggabí?

¡Ibáng-ibá ng̃â namán ang mg̃a babaeng Maynilà kay sa mg̃a babaeng lalawigan!.......—ang náibulóng tulóy sa dî masiyaháng pagtatataká sa gayóng náriníg.

Gayón man ay sinagót din ng̃ isáng taós na pasasalamat ang nag áanyaya. At umakmâng tátalikód na upáng umuwî sa kanyáng bahay; dátapwà't ¡pagkakátaón! noó'y bumuhos ang ulán.

Isáng mapagtagumpáy na ng̃itì, ang namulaklák sa mg̃a labì ni Pati:

—¡Talagáng másisilò na ang ibon!

At mulî't mulîng inanyayahan ang binatà hanggáng sa itó'y matapos sa pagpapahinuhod:

—Yamang tulot mo pô...—ang marahang sagót na bábahagyâ nang náriníg ni Pati.

Unang umakyát si Pati. Sa likurán niyá'y sumunód si Sawî.

Sa itaás ng̃ bahay, ang unang napansín ni Sawî ay ang maayos na mg̃a palamuting doón ay nagsabit, ang mg̃a kuadrong nang̃agpápang̃agáw sa inam, ang mg̃a larawan, *paisaje*, at mg̃a ibá pang sukat makaalíw sa ting̃ín.

Isáng batàng paslít ang dinatnán nilá sa bahay na itó, na, utusán ni Pati.

—Bulilít—ang tawag ng̃ may bahay sa alilà, pagdating sa hulíng baytáng sa itaás—bigyán mo ng̃ silya ang tao.

Ang inutusa'y maliksíng tumupád.

Naupô si Sawî; at ang batà ay nawalâ sa kanyáng haráp.

Si Pati, samantalang pinagkúkurús ng̃ binatà ang dalawá niyáng kamáy sa pagkakaupô, ay pumasok sa silíd ng̃ bahay upáng ayusin ang kanyáng buhók na naguló sa bahay-sáyawan,

at nang mulîng mapulbusán ang mukháng noó'y humúhulas sa agos nang pawis

At bago lumabás ulî ay makailán munang binikásbikasan ang kanyáng bihis at itinanóngtanóng sa sarili kung ang ayos niyáng yaó'y sapát nang makapagpalundág ng̃ isáng pusò sa kanyáng kinalálagyán. At nang tila nasiyahán na ang loob ay sakâ pa lamang naupô sa isáng luklukang may gadipá lamang ang layô sa kanyáng panauhin.

¡Anóng pagkâgandágandá ni Pati noón sa malas ni Sawî!

—¡Oh—ang nawikà tulóy—magíng si San Pedro man na panót ang tuktók, magíng si San Juang mapung̃ay ang matá't magíng si San Pascual na maamò ang mukhâ, sa haráp ng̃ ganitóng dilág ay sápilitáng mabúbuyó sa pagkakásala!

¡At siyá, siyá pa ng̃â bang isáng hamak na tao lamang ang hindî matuksó?...

—Pati!, ¡aling Pati!... ang sunód-

sunód na tawag na kasabáy ng pangininginíg ng boông katawán.

Ang tinawag ay hindî sumásagót. Nguni't nápapangitî ng lihim, pagka't noón ay nahalatâ niyáng ang makamandág na init ng kanyáng katawán ay tumátaláb na sa pusò ni Sawî.

At si Pati ay lumapítlapít pa sa kanyáng kausap, at nakatawa, nakasulyáp na sakdál ng saráp.

Si Sawî ay lalòng nanginíg.

Si Pati ay lalò pang lumapit sa kanyá, lalò pang nilambingán ang ngitî, lalò pang pinungayan ang suliyáp.

Ibig nang tumakbó si Sawî, ibig nang sumigáw, ibig nang tumakas, upáng makailag sa tuksó.

¡Daráng na daráng na sa init!

Nguni't noó'y siyáng pagdampî sa kanyáng kamáy ng nagpúputîa't mga tabas kandilàng dalirì ni Pati, at kasunód ang magiliw na usisà:

—¿Anó pô ang dináramdám ninyó? ¡nanglálamíg kayó!

—Opò... opò .. nanglálamíg ngâ pô.

At sabáy nagtindíg sa pagkakáupô, ibunukás ang dalawâng bisig at iginapos sa liíg ni Pati, at ang samòng namámasag ang tinig:

—¡Pati, Pati, patawarin akó....!

IV.

Mulâ nang unang gabí na kanyáng pagsamyô nang layaw sa kandungan ñg magandáng Pati, si Sawî ay nanumpâan nang magíng isá sa lalòng masikap na kampón ng *diosa* Terpsícore.

Siyá'y isáng pusakál nang mánanayaw.

Ang mga aklát na dati niyáng kaulayaw pagdatíng ng gabí, ngayó'y siyáng mga matalik niyáng kaaway.

¡Ni isáng sulyáp man, ni isáng saglít pang pakikiníg sa kanilá!...

Ang lahát nang kanyáng panahón ay lúbusang ipanaubayà na sa mga alíw ng sandalî.

At ang kanyáng káluluwá, parang isáng katawáng kulang at salát sa

pagkain, untîuntì nang nauunsiyami, untîunti nang nalúluoy, untîuntî nang nalinís sa dilim na noó'y bumábalot sa kanyáng maulap na langit.

At mulâ noó'y walâ nang ibáng pinangápangarap kundî magpakalasíng sa paglagók sa alak ng̃ pag-ibig sa mg̃a manipis at mapupulâng labì ng̃ kanyáng mariläg na Pati.

Si Pati, pará sa kanyá'y siyá nang lahát: pag-asa, ligaya, pag-ibig, kaluwalhatìan....

¡Oh, ang makamandág na binhî, ang pag-ibig sa isáng salaríng katulad ni Pati, ay lumagô at nag-ugát sa pusò ni Sawî!

Minsan, sa isáng pag-uusap nilá, ay malinaw na nápalarawan ang kadakilàan ng̃ kanyáng pag-ibig sa magandáng mananayaw:

—Pati, Pati ko aniya—¿tunay bang akó'y iyóng minamahál?

Si Pati, sa ganitóng kahalingán ng̃ binatà, ay minsang namuwalan sa bugsô ng̃ isang pagtawang inimpít.

—Sumagót ka, Pati ko, sumagót ka sana.

—Oo—ang bigáy-loob ng̃ mánanayaw—óo, Sawî ko, giliw kong Sawî, minámahal kitá.

—¿Gaya kayâ ng̃ pagmamahál ko sa iyó?

—Higít pa; makálilibo pang mahigít. Iníibig kitá paris ng̃ pag ibig ng̃ bulág sa araw, iníibig kitá paris ng̃ pag-ibig ng̃ isdâ sa tubig, iníibig kitá paris ng̃ pag-ibig ng̃ banál sa Dios. ¿Nasísiyahán ka na?

—Pati, Pati ko, ¿tunay ang iyóng sinabi?

—Paris ng̃ katotohanang madilím ang gabi, may init ang araw, may lamíg ang buwan; paris ng̃ katotohanang akó ay may pusò, ikaw ay may atáy; paris ng̃ katotohanang ikaw ay magandá, akó ay pang̃it.

—Pati, Pati.. at tinutóp ang kanyáng dibdíb na tila ibig máwalat sa pitlág ng̃ pusòng noón ay dumanas ng̃ dî gágaanong alíw.

At bago pinigilan si Pati sa mani-

pís niyáng baywáng, hinagkán sa noó ng isáng matunóg at mahabàng halík at...

—Pati ko—ang turing—¿naríriníg mo ba ang masinsíng tibók ng aking káluluwá? ¿Hindî?.. pakinggán mo: sinásabi niyáng ikáw raw ang kanyáng búhay, ikáw raw ang kanyáng ligaya, ikáw raw ang kanyáng langit... ¿nalalaman mo na?

—¡Namán!

—At sinabi pa niyáng—ang patuloy ni Sawî na tila hindî pansín ang «namán» ni Pati—at sinásabi pa niyáng siyá ay nagtayô ng isáng dambanà sa lalòng lihim na pitak ng aking damdámin, dambanàng sinabugan ng mapuputîng sampagita upáng suubín sa kanyáng mahinhíng halimuyak ang larawan ng isáng babae, ng isáng banál, ng kanyang magandáng Pati...

*
* *

Ang *lintâ*, pagkatapos ng isáng linggóng pananabíknabík sa dugô ng

kulang-palad na si Sawî, ay hindî na nakatiís.

—¡Dapat na siyáng magbayad!

At mariíng ikinápit ang kanyáng matatalím na ngipin sa bulsáng saganà sa pilak ng walâng malay na binatà:

—Sawî ko, gíliw kong Sawî, bigyán mo akó ng limáng piso upáng máibilí ko ng barò.

Ang hiningán ay latág ang palad na sumagót:

—Náritó, mutyâ ko, tanggapín ang hiníhingî mo.

Nagdaán ang unang araw; dumatíng ang ikalawá.

Ang lintâ, ang matakaw na lintâ, ay mulîng sumigíd na namán:

—Sawî ko, gíliw kong Sawî, bigyán mo akó ng sampûng piso na máibilí ko ng saya.

¡Sampûng piso na ngayón!

Gayón man, si Sawî ay hindî rin tumanggí sa gayóng pag-íibayo ng halagá. At..

—Náritó, mutyâ ko, tanggapín ang hinihingî mo.

Nagdaán ang ikalawáng araw at dumating ang ikatló.

At ang lintà, ang lintàng kailán ma'y hindî na yatà masisiyahan, noón ay pamulîng sumigíd na namán nang sigíd na lalòng mariín pa kay sa mga una, lalò pang malakás; at...

—Sawî ko, gíliw kong Sawî - na namán bigyán mo akó ng dalawángpûng piso na máibilí ng sapín, pulbós, pabangó, medias at...

¡Dalawángpûng piso na!

Dapuwà't si Sawî, ang magaràng si Sawî, ay dumukot pa rín sa kanyáng supot na malamán:

—Náritó, giliw ko, ang sagót na namáng tila hindî pansín ang kanyáng pagkakápalaot —náritó ang hiníhingî mo.

At hindî sa lamán lámang humáhanggá ang kirót ng mga kagát ni Pati, ng lintâng si Pati, sa katawáng namúmutlâ na ng binatà, kundî hanggáng sa mga butó pa, na pinagtii-

nán nḡ kanyáng matatalím na nḡípin.

Minsán, sa kaniláng pagsasarilí, si Sawî ay nagpakasawàng magdampî nḡ mḡa labì niyá sa mḡa namumúrok na pisnḡí ni Pati. Itó, pagkatápos maparaán ang gayóng kahibanḡán nḡ binatà, ay tumanóng na may halòng birò:

—¿Iláng halík ang ibinigáy mo sa akin?

Si Sawî, lasing sa mḡa sulyáp ni Pati, sa sinḡáw nḡ kanyáng malusóg na katawán, ay sumagót na dì magkangtututo:

—Isá... ¡dalawá .. tatló... apat... sampû, labínglimá .. ¡marami! ¡¡maramingmarami!!... aywán ko na ba kung ilán.

—Báwa't halík ay babayaran mo nḡ piso.

—¡Piso!. .

¿Saán hindî masasaid ang bulsá ni Sawî sa ganitóng pamamaraán ni Pati?

Ang bariles, punôngpunò man, pag hindî naampat ang paglabás nḡ tagas ay dáratnán din nḡ pagkatuyô.

At gayón ang nangyari sa kulang pálad na binatà: untiunting naubos ang yaman, baytángbaytáng na bumabâ sa kailalimang pinaghábarian ng dilím, dilím ng pananalát, dilím ng karálitâan

¿Anó pa ang kanyáng gágawín? ¿Mangutang? ¿Magsanlâ? ¿Magpalimós?

Tila salungát sa pagkatao niyá ang mga ganitóng gawâ.

Ngunì't ¿paano si Pati? ¿paano ang kanyáng pag-ibig kay Pati? Mangyáyaring siyá'y uminóm ng luhà, ng sariling luhà, bagamá't masakláp; mangyáyaring siyá'y magtiís ng gutom; dapuwà't ¡iwan si Pati, iwan pa si Pati!.. Ang gayó'y tunay na dî niyá maáatím, pagka't si Pati ang kanyáng «pag-asa,» si Pati ang kanyáng «luwalhatì,» si Pati ang kanyáng «buhay,» si Pati ang araw ng kanyáng káluluwá, si Pati ang init na nagbíbigay siglá, lakás at tibók sa kanyáng pusò.

¡Oh, si Pati ay isáng halaman at

ang pusò niyá'y isáng halamanan! At ang halama'y nag ugát at hindî na mangyáyaring bakbakín pa sa lupàng kinátutubùan kundî isásabog ang lupàng iyán; ¡at ang lupàng iyá'y ang pusò ni Sawî!

Mg̃a iláng araw nang siyá'y hindî sumísilay sa bahay ni Pati dahil sa dinúranas niyáng pananalát. ¿Saán pa siyá magnánakaw ng̃ pilak na ikasúsunód sa pithayà ng̃ babaeng itó?

—¡Ah, mabuti ay magsanlâ na!

At nagsanlâ.

At naúbusan na namán.

Nang̃útang: naúbos din.

At nanghing̃î: gayón din.

—¡Oh! ¿anó pa ang aking gágawín? ¿Sumúlat sa kanyáng mg̃a magú lang?

Ng̃ayó'y walâ na siyáng amá, walâ na siyáng iná, ni kapatíd, ni kamag anakan. Lahát ay sumawà na sa kanyá. ¡Siyá'y itinatákuwíl ng̃ kanyáng mg̃a pinagkákautang̃an ng̃ buhay!

¿At sinong banál na mga magulang ang hindî tátalikód sa mga anák na paris niyá?

Lusakin ang kaniláng dangál pagkatapos maubos ang pilak na kaniláng natipon sa tulong ng tiyagâ at walâng humpáy na pakikiagaw sa masungit na kabuhayan; kaladkarín ang kaniláng pangalan sa lansangan, payurákyurakan sa bálana, ipakutiyâkutiyâ, ¡oh, anóng ganting-palà sa kaniláng pagmamahál!

At hindî pa rito lamang humá hanggá ang pagkapariwarà ni Sawî: mulâ nang siyá'y magkábaónbaón na sa utang, mulâ nang siyá'y magíng maghihingì, mulâ nang siyá'y magíng karumaldumal na pag-uugalì, ang mga dati niyáng kasama sa páaralán, ang mga dati niyáng kasama sa mga pasyalan, ang mga dating nagbíbigáy sa kanyá ng pamagát na katoto, ay isáisá nang nangilag sa kanyá, isáisá nang natakót, paris ng paglayô't pangingilag sa isáng may sakít na nakaháhawa.

At lalò pa mangdíng nag-iibayo ang hapdî ng̃ mg̃a ganitóng kasawîan kung siyá'y nakakasalubong sa daán ng̃ mg̃a dating kakilala na pagkakákita sa kanyá'y walâ nang ibáng pang̃unang batì kundî ang isáng halakhák, ang isáng mutunóg na halakhák, ang isáng ng̃itî, ang isáng mapagkutiyâng ng̃itî; ng̃itî at halakhák na kung minsa'y sináсa-bayán pa ng̃ isáng pagdalirì sa kanyá at ng̃ mg̃a salitâng:

—Nariyán ang hampás-lupà.

Bawà't bigkás na ganitó'y isáng palasô namáng tumitimò't sumúsugat sa kanyáng pusò, sugat na labis nang hapdî sugat na labis nang anták.

—¡Limutin ko na kayâ si Patil... ang takót na naisangguni sa sarili, nang minsang siyá ay náhihigâ na. Ng̃unì't ¡oh, pagkakataóng labis ng̃ sung̃it!

Nang siyá'y na sa mg̃a ganitóng paghahakà, ay siyáng pagkáriníg sa kanyáng pintûan ng̃ tawag ng̃ isáng boses na kanyáng ikinápabang̃on.

—¿Sinó?—ang tanóng sa tumawag. At lumapit sa pintûan na noó'y minsáng bumukás sa tulak ng dalawáng malakás na bisig.

—¡Si Tamád! – ang nasambitlâ agád ni Sawî nang mákita ang dumatíng.

—*El mismo*, ang sagót ng sinambít—akó ngà.

Si Sawî, pagkakita sa taong itó na nagíng sanhî ng kanyáng pagkakápalungì, ay minsáng dinalaw ng poót, nangunót ang mapalad at mataás na noó, nanlísik ang dalawáng matá na nápatulad sa dalawáng apóy, at...

– ¡Tamad! ang sigáw na kasingtunóg ng kulóg—¡láyas, láyas sa bahay ko!...

Nágulat si Tamád.

¿Bakit gayón ang pagkakásalubong sa kanyá ng dáting magiliw na katoto? ¿anó ang nangyari?

—¡Tamad! ang nárinig pa niyáng ulit ni Sawî—¡láyas, láyas sa bahay ko ngayón din!

Si Tamád, pagkaraán ng sandalíng pagkakápamanghâ, parang kawal na

pinagsaulán ng ulirat, pagkaraán ng unang ulán ng punlông kaáway, ay patawá at paaglahìng tumanóng:

—*Chico, chiquito*, ¿bakit ka nagkakáganyán?

—Tamád: huwág nang sumagót. Iwan ang báhay ko ngayón din.

—¡Báh, kung akó'y walâng sadyâ sa iyó!...

—¿Sadyâ? ¿anông sadyâ pa ang sinásabi mo?

—Akó'y pinaparito *niyá*—ang matuling sagót ng bugaw ni Pati—akó'y pinaparito NIYA, ang ulit pang nanglalakí ang boses at sakâ minalas malas ang kanyáng kausap na tila bagá warìng sinúsukat ang kanyáng mga pananalitâ.

Ang dating namúmulâng mukhâ ni Sawî, noón ay namutlâ.

¿Sinóng *niyá* ang sinásabi ni Tamád? ¿Si Pati?

¡Oh, pangalang walâng kasingtamís, Venus na walâng kasinggandá!

Nápansín ni Tamád ang ganitóng

pagbabago ni Sawî, kayâ't nagpatuloy nğ pagsasalitâ.

—Akó'y inutusan *niyá* rito upáng sabihin sa iyóng......—at ang patalím ay untîuntîng ibinaón sa pusò, ni Sawî hanggáng sa itó'y dumatíng sa mğa sandalîng humingî nğ tawad kay Tamád sa kanyáng pagkápabiglâ.

—Ipagpaumanhín mo, kaibigan, ang aking pagkakámalî: ¿anóng bilin niyá ang dalá mo sa akin?

At buông pananabík na inulit-ulit ang ganitóng tanóng:

—Ipinagbilin niyá sa akin ang paós at marahang paklí nğ inúusisà —na sabihin ko sa iyóng ikáw raw ay nagmámalakí nğayón......

—¡Nagmámalakí!...

—Kung nálalaman mo kung ga-anong luhà, ang itinapon ni Pati nğ dahil sa mğa iláng araw na hindî mo pagdalaw sa kanyá...

—Luhà, lumuhà si Pati nğ dahil sa akin?

—Lumuhà nğ dahil sa iyó. Pag-

kâ't kung dî akó namámalî, ay .. tila, tila may hináhabol sa iyó.

—¡Ang *puri* niyá!—ang náibulóng ni Sawî sa sarili.

¡Puri!... mainam na puri ang sa isáng talimusák.

Samantalang si Sawî ay natítigilan sa mg̃a ganitóng pag-iisip, si Tamád, sa kanyáng sarili'y walâng hintô naman ng̃ kábubulóng:

—¡Talagáng *martir* ng̃à ang binatàng itó! ¡iláng sung̃ay ang na sa ulo niyá! ¡mahigít pa sa isáng demonio sa impierno!

Pagkatapos ay hinaráp na pamulî ang kanyáng dinalaw at ang mg̃a hulíng bigkás:

—Sawî: bukód sa pasabi ni Pati, ay nárito ang isáng sulat niyáng ipinadádalá sa iyó ..

At yumao nang walâng liwagliwag.

Nanabík si Sawî na binuksán ang liham.

Doó'y nabasa niya ang sumúsunód:

Ibon ko:

Mag-íisáng linggó na ngayóng akó'y iníulila mo sa laot ng̃ mg̃a himutók at pagluhà. ¡Isáng linggóng hindî ka mákita, pará sa aki'y isáng linggóng pagkamatáy ng̃ Dios!

¿Nálimot mo na kayâ ang kulang palad na si Pati? ¿nalimot mo na kayâ ang abâng mánanayaw, pagkatapos manakaw ang kanyáng PURI? ¿nálimot mo na kayâ ang mg̃a dakilàng sandalî na dinanas sa kanyáng piling? ¿nalimot mo na kayâ ang mg̃a dampî ng̃ labì mong ibinakás sa aking mg̃a pisng̃í, mg̃a dampîng hanggá ng̃ayó'y nararamdamán kong warî'y nag aalab pa sa apóy ng̃ pag ibig? ¿nalimot mo na kayâ ang mg̃a sandalîng sinamyô sa aking kandung̃an, sa ning̃as ng̃ aking mg̃a suliyáp, sa lambíng ng̃ aking mg̃a ng̃itî, sa tunóg ng̃ aking mg̃a halík?

¿Nálimot mo na ba?

¿Nálimot mo na ba ang gabíng yaón

na ikáw ay máhimláy sa mğa bisig ko na, minsán, makalawá't maikatlóng AWITIN *ang mğa tagumpáy ni Kupido? ¿nalimot mo na ba ang sandalîng yaón na iyóng isinimsim sa mğa labì ko nğ walâng kasingtamís na pulót nğ pag ibig? ¿nálimot mo na ba ang mğa sandalîng yaóng katasín sa mğa labì ko ang alak na nakalálasíng ni Kupido?*

¿Nálimot mo na ba?

¿Nálimot mo na ba ang mğa sandalîng, sa bugsò nğ iyong nag aapóy na damdamin ay sinabi mo sa aking: «Pati, ikáw ang pusò ko, ikáw ang buhay ko, ikáw ang diosa ko»?

¿Násaan ang pagtupád sa mğa ganitóng pangakò?

¡Ay, Sawî ko! ¡ay, ibon ko! pumarito ka't sa lahát nğ oras ay bukás na áabutan mo ang hau'ang nagíng pugad nğ ating mğa ginintûang panğarap nğ ating mğa ligaya't alíw!

ANG KALAPATI MO.

Si Pati, babaeng walâng káluluwá kundî pawàng lamán, ay nátutong magtirik ng̃ mg̃a karayom sa mg̃a talatàng itó ng̃ kanyáng liham, mg̃a karayom na siyáng dumurò at sumigíd sa hayop, sa mabang̃ís na hayop, na iníing̃atan ni Sawî sa pusò: ang pag-ibig sa kanyá.

At noó'y isáisáng nagbang̃on sa alaala ng̃ binatà ang mg̃a gunitâ ng̃ nagdaán, parang mg̃a patáy na sa tawag ng̃ Mánunubos ay mulîng nagsilabás sa hukay ng̃ líbing̃an.

At ang ganid, ang ganid na alagà ni Sawî sa kanyáng pusò, ay minsáng nagbang̃on, umang̃il, pumalág, hanggáng sa si Sawî ay mapatindíg sa pagkakáupò at ulit na masabing:

—¡Pati, Pati, papariyanán kita!...

WAKAS.

Hating gabí.

Madilím, maulap ang langit, at ang hangin na animo'y isáng mahabàng hiningá, ay kasalukuyang nagngíngit-ngít; kayâ't bawà't datnín ng kanyáng malakás na hampás ay tumutunóg. umáangil na anakì'y tumátanggáp ng isáng ubos diíng sampál.

Mápamayâmayâ'y bundókbundukang usok ang napatanáw sa malayò.

Makasandalî pa'y bumuhos ang ulán.

Mga kulóg na nakabíbingáw ang dumadagundóng sa lupà, at sa langit ay naghàhagarán ang matatalím na lințík na anakì'y mga gintông ahas.

Sa malapad na liwasan ng Azcárraga, sa oras na itó ay isáng mahiwagàng naglálamay ang napamámasíd.

¿Sinó siyá?

¿Sinóng káluluwá ang matapang na naglálamay sa gitnâ ng ganitóng sigwá?

Nagtútumulin sa kanyáng paglakad, tungó ang ulo, at walâng lingóng-likód.

Ngayó'y dumáratíng na siyá sa tapát ng bahay na nátitirik sa gawîng kaliwâ ng líwasan. Sa bahay na itó'y walâng tumátanglaw kundî ang isáng ilaw na kúkutikutitap.

Hakbánghakbáng na tumungo sa pintûang noó'y nálalapat pa ang dalawáng dahon, ngunì't nang siyá'y nálalapit na ay siyáng pagkabukás nitó sa tawag ng isáng nakatalukbóng na itím.

At isáng mukhâ ang sumilip doón, mukhâng babae, ¡ang mukhâ ni Pati!

—¿Pumarito pa kayâ?—ang tanóng sa mánanayáw ng aninong tumawag sa pintô.

—Hindî na; marahil ay hindî, pagkâ't umúulán. Tumulóy ka.

Ang pinagsabihan nĝ ganitó ay túluyang pumasok sa loób.

Samantalà, ang naiwan sa labás, ang unang násumpunĝán natin sa haráp nĝ ganitóng námasdán, ay minsáng napakagát-labì at ang nagngángalit na turing:

—¡Oh, tila dinadayà akó!

At sandalîng natigilan na áandáp-andáp ang loób.

¿Sino ang kanyáng pinapasok? Kilos lalaki, lalaki sa kanyáng tayô, kilos at panĝanĝatawan.... ¡Dinádàyà akó! ¡¡dinayà ákó!! Pati, Pati, magbabayad ka, pagka nagkátaóng napatunayan ko ang aking panibughô!

At ipinatulóy ang kanyáng paglakad: sandalîng tumigil sa labás nĝ pintûang pinasukan nĝ unang nákita na natin, at pagdatíng doón ay marahang nakimatyág. Walâ, walâ siyáng máriníg.

Minsáng itinulak ang pintûan, patakbóng pumasok sa loób, at bálos sa isáng lundág lamang ay dumatíng sa itaás nĝ bahay.

Nang naroroón na'y isáng káluskusan sa may dakong silíd ang kanyáng náhiwatigan.

—¿Sino ang nag-uusap na naririníg ko?

¡Tinig ni Pati ang isá at ang isá ay tinig lalaki!

—¡Ngitngít ng Dios!.. ¡tinátaksíl akó! ¡¡tinátaksíl akó!! ¡¡¡tinátaksíl akó!!!...

Ang katulad ng isáng balíw na labnót ang buhók, nag aalab ang dalawáng matá, na pumasok sa loób ng silíd.

¡Oh, kataksilán!...

—¡Si Pati, sa piling ni Tamád!

Si Sawî (na di ibá't kundî itó ang dumatíng) sa haráp ng gayóng pagyurak sa kanyáng dangál ay biglâng dinatnán ng isáng dilím ng tingín.

Lumapit sa dalawá na bumubugá ng apóy ang paningín, nanínindíg ang mga balahibong animo'y maliliít na pakòng nagtimò sa kanyáng balát, at bágo nilurhán sa mukhâ si Pati, nilurhán sa mukhâ si Tamád, at si Pati at si Tamád ay kapuwàng pinisíl sa liíg ng tig-isáng kamáy.

—¿Dios ko?—ang panabáy na sambit ng̃ mg̃a sinakál.

Noón ay minsáng nabuksán ang mg̃a labì ni Sawî, mg̃a labìng nagdúrugûan pa sa baón ng̃ ng̃ipin, at ang matunóg na sigáw sa lalaki:

—¡Imbíl...

At sa babae'y

—¡Magdarayà!...

Si Pati'y hindî nakahuma.

Si Tainád, na warì'y nadaráng sa alab ng̃ poót ni Sawî, ay umambâng tátakbó.

Ng̃unì't, ang malalaking dalirì ng̃ binatà ay lumatay noón sa mukhâ ng̃ bugaw:

—¡Anák ni Lusiper! ¿Ibig mong tumanan? ¡Ah, duwág!

—¡Patawad!...

—¡Patawad!.. ¿patawarin kitá pagkatapos dumhán ang pagkatao ko? ¿patawarin kitá pagkatapos na akó'y maibulíd sa impierno, pagkatapos na akó'y matuksó, at akó'y malinláng?

—Hindî na...

—Hindî na... ¿hindî na, pagkatapos

na akó'y masipsipán ng katás, pagkatapos na akó'y maghirap, pagkatapos na akó'y mainís sa kandungan ng babaeng itó?—at sabay itinurò si Pati, na noó'y nangángatál sa takot.

—At ikáw - ang pihit dito—na naging dahil ng aking mga kasawîang dinanas; ikáw, na naging dahil ng aking pagkakápalayô sa mga dating kaibigan; ikáw, na naging dahil ng aking pagkakápalayô sa amá't iná, ng pagbawî sa akin ng kaniláng pagmamahál; ¿nasaán ang pusò mo upáng akó'y gantihín ng ganitóng kataksilán? ¿Mainam na bayad sa pilak ko na iyóng nilusaw; mainam na bayad sa dugô ko na iyóng ininóm!

Si Pati ay nangínginíg na sumagót:

—¡Patawarin!..

- ¿Nálalaman mo, Pati - ang patulóy ni Sawî—nálalaman mo kung gaano ang naging halagá ng pagibig ko sa iyó? Pilak, maraming pilak... gintô, gintông dakótdakót. Gintô't pilak na bawà't piraso'y nag-

kákahulugán ng̃ isáng sarong pawis, isang sarong dugô ng̃ aking mg̃a banál na magulang.

—¿At ang pang̃alan ko—ang dugtóng na hálos mahirin sa nag úunaháng piglás ng̃ mg̃a salitâ—ang aking pang̃alang ng̃ayó'y siyáng hantung̃an ng̃ lahát nang pulà, ng̃ayó'y isáng sukal na kinarírimariman ng̃ lahát nang bibíg, paris ng̃ pagkarimarim sa isáng pusalì, sa isáng tambakan ng̃ mabahòng yagít? ¿saan mo inilagáy ang pagkatao ko?

Si Pati'y hindî sumasagót.

Nagpatuloy si Sawî:

—¡Ah, ng̃ayó'y lúbusan nang pina níniwalàan ko ang sabi ng̃ mg̃a páhayagáng sa mg̃a *palaisdâan* (bahaysáyawan) na nilalang̃uyán mo ay walâng ibáng nápapansíng kundî pawàng isdâng kapak, isdâng pawàng kintáb ng̃ kaliskís ang námamalas sa labás, bago'y pawàng burak ang lamán ng̃ loób!

—¡Sawî, patawad... akó'y walâng sala!

—¡Walâng sala!...—at gumuhit noón sa gunitâ ni Sawî ang mga pamamaraáng ginawâ sa kanyá ng mánanayaw, ang unang pagtatagpô nilá sa isáng handâan, ang pagkakádalaw niyá sa bahay-sáyawan, ang mga kasinungalingang sinabi sa kanyá ni Tamád tungkól sa kabuhayan ng babaeng itó, ang lahát ng yaón ay napagkurò niyáng pawàng laláng lamang na iniumang sa kanyá, upáng siyá, tagálalawigang walâng kamalayán sa buhay-Maynilà, ay magiliw na pumasok sa lambát ni Pati, na gaya ng isáng isdâ sa pabahay ng baklád.

At lalò pang nag-alab ang kanyáng damdamin, lalò pang nag-ulol ang kanyáng poót; kayâ't sa isáng paglalahò ng isip ay minsáng dinaklót si Pati sa kanyâng gulónggulóng buhók, at ang tanóng dito sa buháy na tinig:

—¿Walâ kang sala, ang sabi mo?

—Walâ, walâng waâl.

—¿At bakit, bakit walâ kang kasalanan sa aking pagkakapàlungî?

Si Pati, sa ganitóng tanóng, ay kimî at halos pabulóng na sumagót:

—Pagkâ't alám mo nang akó'y MÁNANAYAW...

